

KİTAP TANITIMI

MİRSAİD SULTANGALİYEV

(TANIMAK)

Kıyas Aklın Gıdasıdır.*

GELECEK GALİYEV FİKRİYATINDA TELAKKİ EDEBİLİR

Özet

Mirsaid Sultangaliyev; Millî Komünizm akımının başlatıcısı ve Asya'daki müslüman Türkler'i federal bir sosyalist devlet içinde birleştirme çalışmalarıyla tanınan Kazanlı Türk düşünce ve siyaset adamıdır. 1917 Bolşevik Devrimi 20. yüzyılın en önemli tarihsel olaylarından biridir. Devrimin ardından yaşanan İç Savaş'ta proletarya iktidarını hedefleyen Bolşeviklerle Müslüman/Türk halkların ilişkileri yeterince incelenmemiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından bu ilişkiler, özellikle Mirsaid Sultan Galiyev ismine odaklanarak yeniden gündeme gelmiştir. Galiyev 1990'lardan günümüze Türkiye'de de tartışılmaktadır.

Bu çalışmada Sultan Galiyev'in düşünceleri ve edimleri esas alınarak; Bolşeviklerin devrimden SSCB kurulana değin Müslüman halklarla işbirliği ve sonrasında Müslüman liderlerin tasfiye edilmelerinin nedenleri ele alınacaktır. Asıl amaç, günümüzde de süregelen tartışmaların ne anlama geldiğini sorgulamaktır. Bu kaygıyla, öncelikle devrim ertesinde Bolşeviklerin milliyetler politikası gözden geçirilecektir. Ardından, Galiyev'in sırasıyla, Müslüman, Türk (Tatar) ve Bolşevik kimlikleri teker teker sorgulanacaktır. Müslüman, Türk (Tatar) ve Bolşevik kimliklerini bir arada taşıyan Galiyev'i anlamak için bu kimliklerin sorgulanması gerekir. Böylece günümüzde Türkiye'de yürütülen tartışmaların ne anlam ifade ettiği anlaşılabilir olacaktır. Son olarak ise Galiyev üzerine yürütülen tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığı saptanacaktır.

Abstract

The Bolshevik Revolution is one of the most important historical events in the 20th century. There are a limited number of studies dwelling on relations between the Bolsheviks, who aimed for the rule of the proletariat and the Muslim/Turkic peoples during the Civil War following the Revolution. These relations have been questioned after the dissolution of the USSR focusing on the name of Mirsaid Sultan Galiev. Since the 1990s Galiev is being discussed in Turkey as well. In this paper, taking Galiev's ideas and activities as a starting point the process of collaboration of the Bolsheviks with the Muslim peoples, and the ensuing purge of the Muslim leaders, will be analysed. The main purpose is to examine the meaning of the contemporary discussions on Galiev in Turkey. First of all, the Bolsheviks' nationalities policy will be taken up. Secondly, the three identities of Galiev, namely Muslim, nationalist and Bolshevik will be studied in depth. This is necessary, in order to understand Galiev, who synthesizes those three contradictory identities. As a consequence, current arguments on Galiev in Turkey will be more comprehensible. Finally, these discussions will be summarised.

Millî Kültür
Araştırmaları Dergisi
(MİKAD)

CİLT 4 / SAYI 1
HAZİRAN 2020

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Bülent KARA
Niğde Ömer Halisdemir
Üniversitesi, Prof. Dr.,
bkara@ohu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
6021-085X

Gönderim Tarihi
Received
20.05.2020

Kabul Tarihi
Accepted
26.05.2020

Atf
KARA, B.(2020). Mirsaid
Sultangaliyev (Kitap
Tanıtımı), (4/1). 122-140.

Giriş

"Sultan Galiyev'i tanımak" adlı kitap 193 sayfadan oluşmaktadır. Bu kitapta Galiyev'in kim olduğu ve hayatı yazılmıştır. Klasik anlatımıyla Galiyev kimdir? Bir Turancı, bir Komünist, bir Ümmetçi midir? Bugün Galiev'e düşünsel anlamda değinmeksizin bayrak olarak sahip çıkmaya çalışan oluşumlar Galiyev'le ne kadar örtüşmektedir? Ya da Galiyev'i okumadan, bilmeden dışlayan, sol olduğunu iddia eden yapılar ne kadar sosyalisttir? Bu sorular detaylandırılarak bu kitapta açıklanmıştır. Sultan Galiev'le ilgili en çok kafa karıştıran nokta ise enternasyonal anlayışının nasıl olduğudur. Batı medeniyetinin dayattığı her bir bireyin önce batı medeniyetine asimile olarak ulaşacağı dünya vatandaşlığı mı yoksa her ulusun kültürel Mirsaid Sultan Galiyev Millî Komünizm akımının başlatıcısı, Asya'daki müslüman Türkler'i federal bir sosyalist devlet içinde birleştirme çalışmalarıyla tanınan Kazanlı Türk düşünce ve siyaset adamımı. Günümüzde Özerk Başkırdaistan'ın Sterlitamak bölgesinde Şipayevo köyünde 1892 yılında doğdu. Asıl adı Mîr Said Sultan (G)Alioğlu olmakla birlikte Galiev olarak tanındı. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin dört büyüğünden biridir (diğerleri Lenin, Stalin, Troçki). Öğretmen olan babasının adı Mîr Said Haydar Ali, annesinin adı Aynilhayat Hanım'dır. Hayatına dair bilgiler, daha çok 1923'te kendisinin kaleme aldığı "Ben Kimim" başlıklı otobiyografisine dayanmaktadır (İzbranniy Trudi, s. 473-482; ayrıca bk. Kakınc, Destansı Kuramcı, s. 35-171). Sultan Galiev'in ailesi Başkırdaistan'ın değişik bölgelerinde bulunduktan sonra 1903'te Kırmıskali köyüne yerleşti. Galiyev ilk öğrenimini burada tamamladı. 1911'de Kazan'da Tatar Pedagoji Enstitüsü'nden mezun olunca öğretmenliğe başladı ve iki yıl Başkırdaistan'ın muhtelif köylerinde öğretmenlik yaptı. Ardından istifa ederek Ufa'da bir kütüphanede çalışmaya başladı. Bir taraftan da Rus edebiyatı klasiklerinin bazılarını Tatarca ve Başkırça'ya tercüme ediyordu. 1911-1914 yılları arasında Ufa'da yayımlanan Ufinskiy Vestnik gazetesinde yazdığı yazılarla devrim ve yenilikler hakkındaki düşüncelerini açıklamaya başladı. Gazetecilik mesleğine Tatarca Tormış (Ufa), Vakıt (Orenburg), Koyaş, İl (Petersburg), Süz (Kazan) gazeteleriyle Rusça Narodniy Uçitel (Moskova), Kavkazskoe Slovo, Kavkazskaya Kopeyka (Bakü) gibi gazetelerde Kırmıskali, Kulku-Baş, Kandemir, Timurleng, Sukhoy gibi takma adlarla yayımlanan yazılarıyla devam etti. 1915'te yeniden öğretmenliğe döndü ve Bakü'deki Tatar Kız Lisesi'nde çalıştı. Bu sırada milliyetçi-sosyalist görüşleri belirginleşti. Bakü Şehir Meclisi'nde ticaret vekili oldu. Bu dönemde Galiyev'in ilk siyasî faaliyeti; Ufa'da kurucuları arasında bulunduğu militan Tatar örgütü ile bölgesindeki Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine karşı direnişi örgütlemesi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Tatar ve Başkır askerlerini Çarlık ordusunda savaşmamaya çağırın faaliyetlerde bulundu. 1917 Şubat devriminde Bütün Rusya Müslüman Hareketi'nin sol kanadında yer aldı ve Müslüman Kongresi Yürütme Komitesi sekreterliği için Moskova'ya davet edildi. Mayıs 1917'de bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'nda genel sekreterliğe seçildi. Ardından Kazan'a giderek bu dönemde Tatar Türkleri'nin tek yetkili komitesi olan Molla Nur Vahidof'un önderliğindeki Müslüman Sosyalist Komite'ye dahil oldu ve kısa zamanda etkili bir konuma ulaşip Müslüman Sosyalist Komite Komiserliğine getirildi. Bu arada Komünist Parti saflarında hızla yükselerek Sovyet Milliyetler Komitesi'nin ikinci sekreteri oldu. Aynı zamanda örgütün resmî yayın organı olan Jiznatsionalnostey'in editörlüğünü yapmaya başladı. Galiyev'in 1919 ve 1920'de İdil-Ural Cumhuriyeti kurma projesi Lenin tarafından şovenist eğilimler taşıdığı gerekçesiyle reddedildi. 1920 yılında Zeki Velidi (Togan) ve bir grup önde gelen müslüman aydınla Turan Federe Sosyalist

Devleti oluşturmayı amaçlayan İttihat ve Terakkî adlı örgütü kurdu. Ancak Sovyet devriminin geleceği ve komünist politikalar hususunda Moskova'daki Bolşevik liderliğiyle Sultan Galiyev arasındaki fikir ayrılıkları belirginleşmeye başladı ve giderek merkezileşen Moskova yönetimi müslüman halkların beklentilerini kısıtlama yoluna gitti. Bu dönemde Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde hocalık yapmakta olan Galiyev, devrimin vaatleri konusunda hayal kırıklığına uğrayınca muhalefetini açıkça ortaya koymaya başladı. Jiznatsionalnostey gazetesinde 1921'de neşrettiği “Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Mahiyeti” başlıklı makalelerinde (makaleler ayrıca kitap halinde yayımlanmıştır, Metodyantireligioznoi propagandy sredi musul'man, Moskova 1922) Bolşevikler'in İslâm ve din karşıtı çalışmalarını eleştirmesi Stalin ile ilişkilerini gerginleştirdi (Galiyev'in kendi hazırladığı, bütün görevleriyle sorumluluklarını ihtiva eden liste için bk. Kakinç, Sultan Galiyev ve Milli Komünizm, s. 309-310).

1923'te burjuva milliyetçisi olmak, Türkiye ve İran gibi ülkelerde bağlantılar tesis ederek Sovyetler'in milletler politikasına karşıtı faaliyette bulunmak gibi ithamlarla tutuklanarak yargılanan Galiyev aynı yıl içerisinde devrime olan büyük katkılarından dolayı serbest bırakıldı. 1923-1928 yılları arasında bir taraftan teorilerini geliştirirken bir taraftan da örgütlenme faaliyetlerine devam edip Türkistan Sosyalist Partisini kurdu. Galiyev 1928'de “Turancı”, “Karşıtı Devrimci” ve “Troçkist” gibi suçlamalarla yeniden tutuklandı. Partisi tasfiye edildi, on yıl çalışma kampı cezasına çarptırılarak Sibirya'da Solovki çalışma kampına gönderildi. Bundan sonraki âkıbeti hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. 1939'da serbest kaldığı bildirilen Galiyev'in müslüman cumhuriyetlerde ikameti yasaklandığı için Kazan'ın güneyinde Kuybişev'e yerleştiğine, ancak 1940 veya 1941'de idam edildiğine inanılmaktadır. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından Rusya merkezli Komünizme karşıtı Turan sosyalist devleti ve sömürgeler enternasyonal tezlerini geliştiren Sultan Galiyev'in düşüncelerinde, tarihi ve olayları değerlendirmede Marksizm'i temel alan diyalektik materyalist bir bakış açısı öne çıkmaktadır. Bununla birlikte onun fikrî yapısında döneminin kendi bölgesindeki en belirgin anlayışı olan Cedîcilik ve Türkçülük-Turancılık hareketlerinin tesiri açıkça görülmektedir. Müslüman bir kültür çevresinde yetişmesi ve kendi toplumunun sıkıntılarını fiilen yaşamış olmasının bu sentezde etkili olduğunda şüphe yoktur. Nitekim bu sentez dolayısıyla Marksizm'e ve Sosyalizme getirdiği yeni yorumlarla Rus komünistlerinden ayrılmış ve ideolojik olarak evrensel bir geçerlilikten ziyade milletlerin kendilerine has şartlarının uygulamada belirleyici olması gerektiğini savunmuştur. Buradan hareketle millî sosyalizm veya üçüncü dünya sosyalizmi denilen görüşlerini ortaya atan Galiyev; başlangıçta fiilen katıldığı Sovyet devriminin ardından yaşanan gelişmeler üzerine Rus proletaryası adına hareket eden devrim önderleri sınıfının bir müddet sonra diktatörleşeceğini ve böylece Rus tarzı komünizmin beklenildiğinin aksine başka halklar için baskı, yoksulluk ve kaos doğuracağını, nihayet dağılacığını söylemiştir. Sultan Galiyev'in Rus tipi komünizmin âkıbeti hakkındaki değerlendirmesinde en belirgin olan anlayış özellikle Stalin'in katı merkezîyetçi politikalarından duyduğu rahatsızlıktır. Sovyetler Birliği'nde Rusya dışındaki cumhuriyetlerin eşit şartlarda kabul edilmeyip iradelerinin kısıtlanması demek olan bu yaklaşımın müslüman Türk halkları arasında başarılı olamayacağını savunan Galiyev, müslüman topluluklarda da devrimi tamamlayabilmek için hem eşitliğe hem de halkın din, gelenek ve yaşayışına saygılı olunması gerektiğini belirtiyordu. Bunun yanında Galiyev'in en çok bilinen farklılığı, Lenin ve Stalin'in dünya proleter devrimi için Avrupa proletaryasına yüklediği rol ve beklenti üzerine olan eleştirel görüşleridir.

Yukarıdaki yaklaşımın Asya halklarının özel durumunu göz ardı etmesi, Galiyev ile diğer liderler arasındaki temel ayrılık noktasını oluşturmuş. Galiyev; Marksizm'in temel dinamiği olan "ezen-ezilen" diyalektiğinde evrensel anlamda ezilenlerin Batı proletaryasından ziyade sömürülen uluslar olduğu tezini (sömürge enternasyonalı) ortaya atmıştır. Ona göre Avrupa burjuvazisi bu ulusları ezerek elde ettiği güçle kendi proletaryasının bütün isteklerini karşılayabildiği için Batı'da devrim olması imkânsızdı. Önemli olan nokta Batı'yı besleyen sömürgeleri sömürden kurtarmaktı ve Batı kapitalizmi ancak böyle çökertilebilirdi. Galiyevizm olarak da değerlendirilen "sömürgeler enternasyonalı" tezi genel anlamda iki aşamalı bir programdı. İlk aşamada sırasıyla Tatar-Başkırt Devleti, Türkistan Cumhuriyeti ve Turan Federal Halklar Sosyalist Cumhuriyeti tesis edilecek, daha sonra Azerbaycan ile Altay ve Çuvaş bölgesindeki Türk toplulukları dahil edilerek Sovyetler Birliği'ndeki bütün müslüman ve Türk halklarının siyasî birliği tamamlanacak, ikinci aşamada ise benzer birliklerini oluşturmuş bütün dünyanın mazlum halklarının sömürgeler enternasyonalı gerçekleştirilecekti. Kendi ifadesine göre on altı yaşında ateist olan Galiyev'in müslüman halklar arasında devrimin tamamlanması sürecinde sosyal bir gerçeklik olarak benimsediği İslâmiyet hakkındaki değerlendirmelerini Jiznatsionalnostey dergisinde yayımladığı iki makalesinden takip etmek mümkündür.

Galiyev burada bir taraftan müslüman toplumlarda din karşıtı bir tavırla değişimin mümkün olamayacağını ileri sürerken diğer taraftan sosyalizm söz konusu olunca bir din olarak İslâm'ın insanlar arasında adalet ve eşitliğe verdiği önemin, demokratik mesajının ve Batı'da sanıldığı aksine yeniliklere açık karakterinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından dünyanın her tarafından -Galiyev'in de ders verdiği- Komünist Üniversitesinde eğitim için Rusya'ya gelen gençler vasıtasıyla üçüncü dünyada gelişen kömünist hareketlerinde belirli bir etkisi bulunan Galiyev'in Türkiye Komünist Partisinin kurucusu Mustafa Suphi ile de yakın irtibatı bulunuyordu. Bu bağ Türkiye'deki sol çizgi içerisinde Kemal Tahir, Şevket Süreyya Aydemir gibi isimlerle devam etmiştir. Ancak daha sonra Türkiye'de farklı bir komünist çizgi geliştiği için Sultan Galiyev ve düşünceleri yakın zamanlara kadar ihmal edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Sultan Galiyev'le ilgili çalışmalarda dünyada ve Türkiye'de bir yoğunluk gözlenmektedir. Galiyev'in konuşmalarını ve yazılarını ihtiva eden çalışmalar 1992 ve 1998'de yayımlanmıştır (Sultan-Galiev, Stati, Vıstupleniya, Dokumentı, Kazan 1992; İzbrannıy Trudi, Kazan 1998). Ayrıca Rusya devlet arşivlerinde bulunan Galiyev hakkındaki bütün belgeler de neşredilmiştir (Neizvestnyi Sultan-Galiev: Rassekrechennye dokumenti i materialy [ed. B. F. Sultanbekov – D. R. Sharafutdinov], Kazan 2002). Türkiye'de Halit Kakınç, Rusça ve kısmen Tatarca olan Galiyev külliyatının seçilmiş bölümlerini tercüme ettirerek yayımlamıştır (bk. bibl.).

Lenin, Stalin, Troçki, Galiev (üst sırada) yol arkadaşlarıyla.

1. BOLŞEVİKLERİN MİLLİYETLER POLİTİKASI (1917-1924)

Sultan Galiyev'i anlayabilmek için her şeyden önce devrimin ardından Bolşevik iktidarın izlediği milliyetler politikasını ana hatlarıyla anımsamakta yarar vardır. Bunu yaparken Lenin, Stalin, Trotski ve diğerleri tarafından devrim öncesinde benimsenen "milliyetler programı" tartışmalarını özellikle bir yana bırakarak (ki, bu çalışmanın kapsamı dışındadır), devrimin ertesinde izlenen politika ile iç savaşın sona erip SSCB'nin kurulması sürecinde yaşanan dönüşüme işaret edilmeye çalışılacaktır. Şubat devriminin ardından, 25 Mart 1917'de Pravda'da yayımlanan bir makalesinde Stalin, ulusal kurtuluşun burjuva devrimiyle özdeş olduğunu öne sürüyordu: "*Feodal aristokrasiyi siyaset sahnesinden uzaklaştırmak, iktidardan düşürmek, milliyetler üzerindeki baskının tasfiye edilmesi ve milli bağımsızlık için gerekli şartları yaratmak demektir*" (CARR, 1989a:242).

Devrimin ardından Bolşeviklerin milliyetler politikasının ipuçlarını veren üç temel belge yayımlanmıştır. İlk belge 15 Kasım 1917 tarihli "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi"dir. Birinci bildirgeye göre Halk Komiseri eri Kurulu Rusya'daki milli topluluklara şu ilkeler çerçevesinde yaklaşacaktır: 1) *Rusya'daki milliyetlerin eşitliği ve egemenliği*; 2) *Rusya'daki milliyetlerin, ayrılma ve bağımsız devletler kurma hakkı dahil, kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkına sahip olmaları*; 3) *milli ve millidini her türlü ayrımcılık ve sınırlamanın kaldırılması*; 4) *Rusya'nın sınırları içinde yaşayan milli: azınlıkların ve etnik grupların özgür gelişmesi*. Bunu, 3 Aralıkta "Rusya ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine"başlıklı bir çağrı izlemiştir (DEGRAS, 1951: 15-17; PERİNÇEK, 1992: 139-141;

YERASTMOS, 1979:35-37):

"...Camileri, minberieri, inanç, örf ve adetleri Rusya Çarları ve zorbaları tarafından hiçe sayılıp ayak altında ezilen sizler, Rusya Müslümanları, Volga boylarının ve Kırım'ın Tatarları, Sibiry veTürkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkaslarötesi Türkler ve Tatarları, Kafkasların Çeçenleri ve Dağıstanlılar! Bundan böyle inançlarınız, örf ve adetleriniz, milli kültür yapılarınız dokunulmaz ilan ediliyor. Millî hayatınızı dilediğiniz biçimde, serbestçe kurunuz. Bu, sizin kutsal hakkınızdır. Gereksizin haklarınızı, gerekse Rusya'da yaşayan tüm milletlerin haklarını devrim ve devrim organları olan İşçi, Asker ve Köylü delegeleri Sovyetleri bütün gücü ile korumaktadır...

1 Bildirge Halk Komiserleri Kurulu Başkanı V. Ulyanov ve Milliyetler Halk Komiseri Yosef Çugaşvili imzasını taşıyordu (LENIN, 1993a: 293-295).

Biz, bayraklarımız ile tüm dünyanın ezilmiş ve köle milletlerine özgürlük götürüyoruz. "Ardından, 18 Ocak 1918'de Müslümanların içişlerinden sorumlu bir Komiserlik kurulmuştur (MÜSKOM). Bu komiserlik Stalin yönetimindeki Milliyetler Halk Komiserliğine (NARKOMNATS) bağlanmıştır (CARR, 1989a:292-294).

25 Ocak 1918'de Rusya Sovyetleri III. Kongresi'nde kabul edilen ve daha sonra Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin (RSFSC) ilk anayasasında da yer alan "Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi" uyarınca ise, Rusya'daki bütün milliyetler federal hükümete ve diğer federal Sovyet kurumlarına katılıp katılmayacaklarına serbestçe karar vereceklerdir. İkinci Bolşevik devrimin ardından milliyetler sorununa üç farklı biçimde yaklaşılar: Polonya, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya gibi geç tarihlerde Çarlığa katılan ülkelerin bağımsızlıklarını hemen tanıdılar. Ukrayna ve Belarus gibi uzun yıllardır Çarlık yönetiminde olan topraklarda Sovyet yönetimleri kuruldu ve federasyona katıldılar. Doğudaki Müslüman halklarda ise milliyetler sorunu, sömürge sorunuyla çakışıyordu. Çok sayıdaki halk farklı gelişmişlik düzeyine ve farklı bileşimlere sahiptir. Türdeşlik söz konusu değildir. Bakü, Grozni gibi merkezler dışında proletaryadan söz edilemiyordu. Doğunun Müslüman halklarını bir araya getiren yegane unsur "Rus şovenizmi"ne duyulan düşmanlıktı. Doğu'nun Sovyetlere katılması Türkistan, Tataristan ve Kafkaslarda değişik süreçlerle sağlandı (STMA: 690-691).

2.....Rusya'nın bütün uluslarının emekçi sınıfları arasında gerçekten özgür ve gönüllü, dolayısıyla gerçekten sıkı ve sağlam bir birlik kurmak isteyen Kurucu Meclis, görevini bir Rusya Sovyet Federasyonunun temel ilkelerini ortaya koymakla suçlayarak, federal hükümete ve öteki federal Sovyet kurumlarına katılmak isteyip istemediklerini ve bu isteklerinin koşullarını, kendi tam yetkili Sovyetler kongrelerinde ve tam bir bağımsızlık içinde kararlaştırma özgürlüğünü, her ulusun işçi ve köylülerine bırakır" (LENİN, 1999c: 257). 1918 Anayasasında madde 7 (USSR, 19H2: 71). Burada Devrimden SSCB'nin kurulmasına kadar geçen süreci anımsamakta yarar vardır: Bolşevikler 8-9 Kasım (Çarlık dönemi takviminde 26-27 Ekim) 1918'de Çarlık Rusyası'nda yönetimi ele geçirdiler. Çoğunlukta oldukları Halk Komiserleri Sovyetinde (Sovnarkom) Lenin Başkan, Tmstki Dışişleri Komiseri, Stalin Milliyetler Komiseriydi, 23-31 Ocak 1918'de (Çarlık takviminde 10-18 Ocak) "Rusya Sosyalist Federalif Sovyet Cumhuriyeti" (RSFSC) ilan edildi. 10 Temmuz 1918'de RSFSC'nin ilk anayasası kabul edildi. Aralık 1918'de Ukrayna'da, Ocak 1919'da Belarus'ta, Nisan 1920'de Azerbaycan'da, Kasım 1920'de Ermenistan'da ve Şubat 1921'de Gürcistan'da Sovyet yönetimleri kuruldu. 12 Mart 1922'de üç Kafkas Cumhuriyeti federatif bir yapı içerisinde birleşti. 30 Aralık 1922'de Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kafkas cumhuriyetlerinin katılımıyla Moskova'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu (SSCB). Başka bir deyişle, uluslararası arenada SSCB ancak 1923'ten sonra vardır. 6 Temmuz 1923'te Merkez Yürütme Kurulu tarafından kabul edilen anayasa 31 Ocak 1924'te kongre tarafından onaylandı. 27 Ekim 1924'le Özbekistan ve Türkmenistan Sosyalist Cumhuriyetleri birliğe katıldılar. Tacikistan 5 Aralık 1929'da Cumhuriyet statüsü kazandı (USSR, 1982: 31-228). SSCB'nin inşası süreci bu çalışmanın kapsamını aştığı için ayrıntısıyla incelenmeyecektir.

Devrimin hemen ertesinde yukarıdaki üç temel belge açıklanarak iç savaşta Bolşeviklerin üstünlük sağlamasında önemli katkıları olan bu hak ve özgürlükler, 1920 sonunda iç savaşın sona ermesiyle, yine süreç içerisinde gözden geçirilmeye başlandı. Bu gözden geçirme, başka bir deyişle yeni koşullarda yeni politikalar saptama edimi diğer iç/dış gelişmelerle etkileşim içindeydi.

Tarihçi E. H. Carr 1920'yi milliyetler politikasında dönüm noktası olarak görmektedir. Bu, iç savaşın sonu ve kuruluş döneminin başlangıcıdır. Ayrılma hakkının yerini birleşme hakkı almış, vurgu özgürlükten eşitliğe kaymıştır (CARR, 1989: 333): "Bolşevikler'in milletlerin kendi kaderini tayin hakkı politikası kendi evrimini tamamlamıştı: Burjuva toplumundaki ayrılma hakkından, milletler arasında eşitlik tanımaya ve birçok milletten oluşan sosyalist bir toplumda bir milletin başka bir millet tarafından sömürülüşüne son vermeye varan bir evrimdi bu" (CARR, 1989: 345). Dönüşümün ilk işareti Mart 1921'de Stalin'in X. Parti Kongresi'ne sunduğu "Ulusal Sorun Konusunda Partinin İvedi Görevleri" başlıklı raporda görülmüştür. Stalin bu raporda "yerli komünistlerin saflarında görülen ve Doğuda kendini panislamizm, turancılık gibi akımlarla deyimleyen yerel milliyetçilik sapmasına karşı Kongre'yi uyarmıştır (STALİN, 1990: 120). Milliyetler politikasındaki dönüşümün resmen açıklanması ise daha geç bir tarihte, Nisan 1923'te toplanan xn. Kongre'de gerçekleşmiştir. Yine Stalin, bu Kongre'ye sunduğu "Parti ve Devlet Kuruluşunda Ulusal Etkenler" başlıklı raporunda bu kez açıkça "ulusal sorunun yeni bir konuş biçiminden" söz etmektedir (STALİN, 1990: 170-197).

Bolşeviklerin milliyetler sorununa yaklaşımında sosyo-ekonomik yapı belirleyici olmuştur. Feodal yapının kırılmadığı Doğu'da kendi kaderini tayin hakkı ilerici niteliğinden dolayı kayıtsız şartsız tanınırken, Batı'da ahlaki ekonomik açıdan çoktan aşıldığı ve gerici bir nitelik taşıdığı gerekçesiyle bu hak reddedilmiştir. 1919'da kabul edilen Parti Programı ezilen milliyetlere ayrılma hakkını tanıırken, asıl hedef olarak federal devletler birliğini göstermiş ve ayrılma isteği değerlendirilirken sınıfsal-tarihsel bakış açısıyla söz konusu milletin Ortaçağ'dan burjuva demokrasisine mi, yoksa burjuva demokrasinden proleter Sovyet demokrasisine mi geçtiğine bakılması gerektiğini kabul etmiştir (CARR, 1989:249-250). Başka bir deyişle milliyetler politikasını değerlendirirken, "burjuva" kendi kaderini belirleme hakkı ile "Bolşevik" kendi kaderini belirleme hakkı arasındaki ayrımı vurgulamak gerekir. Burjuva kendi kaderini belirleme hakkı yalnızca sömürgelere siyasal bağımsızlıklarının tanınmasını öngörür ve ekonomik eşitsizlikten doğan sömürünün sürdürülmesi esastır. Oysa ki, Bolşevik kendi kaderini belirleme hakkında siyasal bağımsızlığın yanı sıra ekonomik eşitlik hedeflenmektedir: Eşitliğin bu derece öne çıktığı bir yaklaşım sonucunda, "insanlar ve dolayısıyla milletler arasında şekli olmayan gerçek bir eşitliğin sağlandığı sosyalizmde ayrılık hakkı, resmen iptal edilmemiş bile olsa, anlamını yitirecek ve uygulanmayacaktır" (CARR, 1989: 254). Üstelik, son tahlilde Stalin'in sözleriyle; "*proletarya diktatörlüğünün siyasi temelini, köylü ülkelerini temsil eden uzak sınır bölgeleri değil, her şeyden önce ve esas itibarıyla, sanayinin yoğunlaştığı merkez bölgeleri*" oluşturmaktadır (CARR, 1989: 341). Yani, belirleyici olan köylü "çevre" değil, proleter "merkez"dir.

İç savaş sonrasında SSCB'nin ilanı ve inşasına giden yolda ilk adımı 1921'den başlayarak gündeme gelen "yeni ekonomi politikası" (NEP) oluşturdu (CARR, 1998b: 245-254; CLIFF, 2000:160-183). Batıdan proleter devrim beklentisi sürmekle birlikte, Rusya Komünist Partisi (bolşevik) [RKP(b)] X. Kongresinde kapitalist devletlerle ticari ilişkiler kurma kararı aldı (DEGRAS, 1951: 236-237).³ Çöken ekonominin halkların ayaklanmasına yol açmaması için zorunluk halini alan bu karar devrimin kırılma noktalarından biri oldu, 16 Mart 1921'de İngiltere ile ticaret anlaşması imzalayan Bolşevikler, "Asya halklarının, askeri, diplomatik veya herhangi bir eylem ve propaganda biçimiyle, İngiliz çıkarlarına veya İngiliz İmparatorluğu'na karşı düşmanca eylemlere teşvik etme girişimlerinden çekinmeyi" yükümlendiler (İLHAN, 1997b; İLHAN, 2000i: 149).⁴ İngiltere ise, benzer bir garantiyi Çarlık Rusyası toprakları

için Bolşeviklere verdi. Bu, ilkin Çarlık Rusyası sınırlarının doğusuna devrimin ihracının askıya alınması anlamına geliyordu. Başka bir deyişle devrimin kaderi Batı'ya endekslenmişti. İkincisi, Çarlık Rusyası sınırları içinde Bolşevik iktidarının kurulacağı anlamına da geliyordu.

2. GALİYEV'İN İSLAM DİNİNE YAKLAŞIMI

Galiyev'i tanımlamak için kullanılan üç sınıftan (Müslüman, Tatar, Bolşevik) en siliği herhalde onun Müslüman kimliğidir. 23 Mayıs 1923'te Stalin ve Trotski'ye yazdığı "Ben Kimim?" başlıklı mektupta açıkça belirttiği gibi Galiyev bir ateisttir. Müslümanlığından olsa olsa içinden geldiği toplumu reddetmemesi anlamında sözedilebilir. Ama, birey olarak Galiyev'in düşüncesinin yanı sıra Galiyevci akımın dine yaklaşımı daha önemlidir. Roy'un yorumuna göre Galiyev, Panislamistlerin tanımladığı coğrafyada bir müslüman cemaatin varlığını saptamış, ama din unsurunu bir kenara bırakmıştır. Bu cemaatin kendi bolşevik partisini kurulmasını da hedefleyen Galiyevci akım için olsa olsa laik Panislamist denebilir (ROY,2000:81).

Birincisi, tıpkı diğer Bolşevik önderler gibi Galiyev'de Çarlık Rusyasında ezilen Müslüman halkların bu kimlikleriyle ayakta kaldıklarını teslim etmiştir. Yani Çarlık coğrafyasında Müslümanlıkla Türklük Rus yönetimine karşı bir ortak kimlik haline bürünmüştür. Galiyev, bu saptamayı yaparken 19. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve dinde reformu hedef güden Ceditçi akımın kazanımlarına sahip çıkarak (ENGW: 89) (dinin bir toplumdaki, hele kimliğini bunun üzerine inşa etmiş Müslüman bir toplumsa, bıçakla keser gibi söküp atılamayacağını da göz önünde bulundurarak) ateizmi süreç içerisinde gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. İkincisi, Galiyev, Müslümanlığı Bolşevizm için kullanmaya çalışmıştır. Sömürgeciliğin karşısına İslam dinini, Marksizmde ki proletaryanın yerine Müslüman halkları koyarak Müslüman ülkelerdeki ulusal hareketlerin sosyalist nitelikte olduğunu ileri sürmüştür.

6 Ankara Hükümetinin ilk Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa da anılarında bu değişime işaret ediyor (CEBESÖY, 1955: 193-197).

7 SSCB'yi oluşturan federe birimlerin gönüllü birlikteliği ve ayrılma hakları 1924 Anayasası'nda yer alan da, bu göstermelik bir anlam ifade ediyordu ve daha çok olası diğer Sovyet yönetimlerinin bu gönüllü birliğe katılmalarını sağlamaya yöndikti (USSR,1982: 177).

8..... 16 yaşına geldiğimde gerçek bir ateist olmuştum (MIRSAID, 1998: 477),

Doğu halklarının sömürge boyunduruğundan kurtulmasında İslam dininin temel rol oynayacağını savunmuştur (ENGİN:78-79). Galiyev toplumsal gerçeklik olarak saptadığı İslam dininin Bolşevizmle uzlaşabilir olduğuna da inanmıştır. Dini Bolşevizmin hizmetine sunarken hiç kuşkusuz, bunda Bolşeviklerin dinsel özgürlükler konusundaki vaatleri de etkili olmuştur. Açıkça Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan ve diğer dinleri baskı altında tutma eğilimindeki Beyaz Ordu'nun Doğu'da yandaş bulması zordur ve bu gerçekleşmemiştir.

Galiyev'in dine yaklaşımını anlamamıza yardımcı olan çalışmalarından en önemlisi 1921'de kaleme aldığı "Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Yöntemleri"dir (MIRSAID, 1998: 363-374; BENNINGSEN/WIMBUSH, 1995: 172-186). Zeki Velidi Togan'ın sözleriyle "yalnız Su ltangaliyev idaresindeki 'Doğu

Komünist Partisi' dine ve İslamiyete karşı açıkça propagandayı ciddi olarak yaptığı halde, Stalin başlangıçta Türkistan, Kazak ve Başkurt Komünist'lerine bu işi teklif etmemeyi emrediyordu" (TOGAN, 1969: 286). Daha sonra, 1922'de başlatılan ateist propagandanın ardından 1925'te kurulan "Allahsızlar Cemiyeti", 1929'da "Cengaver Allahsızlar Cemiyeti"ne dönüştürülmüştür (ENGİN: 107). Galiyev'in bu çalışması hiç kuşkusuz SSCB'nin kurulmasıyla değişen milliyetler politikasının ürünü olan bu cemiyetlerin edimleriyle örtüşmemektedir, "Müslüman halkların genel toplumsal ve siyasal durumu nedeniyle" din karşıtı propagandanın "çok nazik ve karmaşık" olduğunu saptayan Galiyev çalışmasına kendi duruşunu belirterek başlamaktadır: "Doğallıkla, biz komünistler için, sadece Rusya Müslümanları değil, Rusya'nın sınırları dışındakiler arasında da din-karşıtı propagandanın gerekliliğine kuşku yoktur. Bize göre tüm dinler aynıdır. Bu düzeyde sorun açıktır ve hiç bir tahlil gerektirmez".Galiyev, sorunun çetrefilli oluşundan, öncelikle İslam dininin tanınması, ardından onunla savaşın tekniklerinin saptanması gerektiğini öne sürüyordu.

9 "Tüm Müslüman sömürge halkları proleter halklardır ve Müslüman toplumundaki hemen bütün sınıflar sömürgeciler tarafından ezildiklerinden, tüm sınıfların 'proleter' olarak adlandırılmaya hakkı vardır", Müslüman halklar proleter halklardır, İktisadi bir bakış açısından. İngiliz ve Fransız proleterleri ile Afgan veya Faslı proleterler arasında muazzam bir fark vardır. Dolayısıyla, Müslüman ülkelerdeki milli kurtuluş hareketinin bir Sosyalist devrim karakterine sahip olması meşrudur", (BENNINGSEN/WIMBUSH,1995: 59; YAMAĞCI-II, 1998: 49),

10 Din karşıtı edimlere katılan Galiyev, devrim karşıtı Osmanlı basınında sevilmiyordu, 20Şubat 1918 tarihli Vakıf gazetesinde Stalin'e bağlı kurulan "Vmur-u İslamiye" şubesininbaşına getirilen Kınmlı Tatar Galiyev'in "dolandırıcılıklarıyla tanındığı" ve Stalin'in" kafadarı" olmanın verdiği güçten yararlanarak "kendisine düşman bildiği İslamönderlerine karşı tecavüzlerde bulunduğu", "birçok kişiyi tevkif ettirdiği"nden söz ediliyordu (KOCABAŞOĞLU/BERGE, 1994: 153),

11 Galiyev'in "düşmanı tanımadan onu yenmeyi umamayız" diyerek başladığı İslam dininin özelliklerini saptama girişimi Gültekin tarafından İslam dinini "methiye", yöntemi ise Bolşeviklerle ilişkilerinde "takiyye" biçiminde nitelendirilmektedir (GVLTEKİN, 1999: 93-97). Bütününde "bilimsel sosyalizm" adı altında Sovyet deneyiminin savunusuna soyunan bu çalışma, bu bağlamda Galiyev'in tasfiyesini de olumlayacak biçimde yanlı yaklaşmaktadır.

Bunu yaparken, daha önce din karşıtı propaganda adı altında yapılanları (Çarlık dönemindeki Ortodoksi araştırma girişimlerinin de etkisiyle) Müslüman halkı Bolşeviklerden uzaklaştırdığına değiniyor ve örnekler sunuyordu. Üstelik, "kendilerine özgü adetleri ve kültürleri bilinmezse" din karşıtı propagandanın imkansız olacağını altını çizerek, "bir ilk girişim" olarak Tatarlar, Başkırtlar, Kırgızlar arasında ve Türkistan'da, Hive'de, Buhara'da, Azerbaycan'da, Kafkaslar'da ve Kırım'da çalışma yöntemlerini ayrı ayrı öneriyordu:

"...İslamın öz itibarıyla diğer dinlerden farklı ve kendi tarihi olduğundan, onunla savaşmak için başka propaganda yöntemlerinin gerekli olduğunu tekrarlamalıyız ... Tatarlarda işe yarayanlar Kırgızlar için değersiz, Rus Müslümanlara şıp diye uyan Afganistan veya Buhara'da uygulanamaz ve tersi... Doğu'daki ajitasyon ve propaganda çalışmalarımızın en adı görevlerinden biri bu sorunun bizzat yerinde ve ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesi ve Parti basınında tartışılacak ciddi tahlilidir ..."

Ateist olduğunu açıkça ilan eden ve din karşıtı propagandanın kuramsal alt yapısı üzerine kafa yorarak bizzat bunu yürüten Galiyev'in, tüm bunların yanı sıra Müslümanlar arasında diğer akımların değil de Bolşevizmin yerleşmesindeki katkıları göz önüne alındığında, Galiyev'i günümüz terminolojisiyle "dind" olarak nitelemek haksızlık olacaktır. Yaptığı olsa olsa devrim koşullarında bile olsa bir iki yıl içerisinde halkların toplumsal değerlerinden sıyrılamayacağını saptayarak, bu konuda izlenecek politika hakkında Bolşevikleri "içeriden" uarmaktı.

3. GALİYEV'İN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Galiyev'ten söz edilirken kullanılan sıfatlardan biri de milliyetçiliğidir. Onun milliyetçiliğe yaklaşımında birkaç noktaya işaret etmek gerekir. Her şeyden önce Galiyev ve arkadaşlarının milliyetçiliklerinin temelinde Çarlık Rusyası'nın Rus olmayan halklara uyguladıkları politikalar yatmaktadır. Rus şovenizmi 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Müslüman/Türk milliyetçiliğini doğurmuştur. İkincisi Türklükle Müslümanlık Çarlık Rusyası'nda örtüşen kimlikler olmuşlardır. Üçüncüsü, Türklük bir üst kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tatarlar, Azeriler, Kırgızlar, Başkırtlar gibi halklar arasında diyalektik, kültür, vb. farklılıklar söz konusuysen, Türklük terimi hepsini kapsıyordu. Son olarak, Galiyev'in ele aldığı Müslüman/Türk kimliğinin Ceditçi hareketin etkisi altında laik niteliğine değinmek gerekir.

Galiyev'in Türk (katar) kimliği de tıpkı Müslüman kimliği gibi emperyalizm karşıtlığından kaynaklanmaktadır. Milliyetçiliğin sömürgeci milletlerde "üstün millet", sömürülen milletlerde "eşitlik" sayıyla ortaya çıktığından hareket etmektedir: "Eşit olmayanlar arasında iki isim var. Onların biri 'Tatar', ikincisi 'Müslüman'. Onlar en çok ezilenler, en çok ayak altına alınanlardır." (MIRSAID, 1998: 105) Böylece, sömürge ülkelerde ortaya çıkan bağımsızlıkçı akımlar emperyalizm karşıtı, eşitlikçi akımlar olarak değerlendirilerek desteklenmektedir.

3.1 Turan Devleti

Galiyev'in en çok eleştirilen görüşlerinden biri "Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti" olmuştur. Bu konuda Galiyev'i en ağır biçimde eleştirenlerin başında Mehmet Bedri Gültekin gelmektedir (GÜLTEKİN, 1999:67-73). Gültekin Galiyev'i açıkça ranturanist olmakla suçlamaktadır. Ancak, değerlendirmeden önce bilgilenmek yararlı olacaktır. "Turan Devleti" tasarımı ilk olarak Galiyev ve arkadaşları tarafından başlatılmamıştır. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak tanık olunan değişik Turancı akımlar Galiyev'in döneminde de vardır. Ama, her şeyden önce "Turan Devleti" projesini düşünürken dönemin koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. "Turan ülküsü" Rus Çarlığı'nın baskısından kurtulan Müslüman/Türk halkların önünde ciddi bir seçenek olmuştur. Osmanlı'nın dağılma sürecinde İttihatçılar ve diğer aydınlar arasında da "Turan"düşüncesi önemli yer etmiştir. Şevket Süreyya şöyle anlatmaktadır: "Turan ülküsü; bizim bu bahislerde işlenen gençlik yıllarımızın itici gücüydü. Ama bu ülkü; ne eylemci, ne de yön tayin edici önderlerini bulamadığı için, Turan davası, daha ziyade, bir özlem, hayal ve heyecan kaynağı olarak kaldı"(AYDEMİR, 1997: 139). Kısaca, İkinci Dünya Savaşı ve ertesinde Türkiye'deki Turancı akımlarla, Galiyev'in dönemindeki akımları birbirinden ayırmak gerekir.

Galiyev'in önce Idil-Ural devleti, sonrasında da Turan Federal Sosyalist Devleti olarak savunduğu proje, Bolşevik devrimin Doğuya yayılması, gerek Çarlık Rusyası ve

gerekse diğer (İran, Afganistan, Çin, Hindistan) Müslüman halkları da Bolşevik devrime kazandıracak ve bu yolla Dünya Devrimi projesinin önünü açacak bir düşünce olarak anlaşılmalıdır. Galiyev'in Turan tasarımı, Türkleri değil, ezilen sömürge halkları (kendi deyişle proletaryayı) bir araya toplayacak bir girişimdi. Sultan galiyevizmi Marksist, Ceditçi, milliyetçi, bağımsızlık hareketi ile ilgili teori olarak kabul etmek gerekir.

12 Haziran 1918'de Vahidov ve Galiyev Rus Müslümanları Komünist (bolşevik) Partisi ve bunun Merkez Komitesinin kurmuştu. Amaçları özerk bir devlet kurmaktı. Bunun için, milliyetçi olmakla suçlandılar (ZILELİ, 1998: 144). Oysa ki, devrimin ardından Bolşeviklerin açıkladığı hak ve özgürlüklere ilişkin belgeler okunduğunda bu girişim anlaşılabilir. Aksi görüş Moskova yanlısı olduğu kadar, anakronik de olacaktır.

Sultangaliyevizm'in, 'Pan-Türkizm' ve 'Pan-Islamizm' ideolojisi olarak kabul edilmesi mümkün değildir" (ENGİN: 93). "Turan Sosyalist Federe Devleti"dünya devrimine giden yolda, devrimin Doğu'ya yayılmasını sağlayacak bir araç olarak değerlendirilmelidir.

3.2 Anadolu Hareketi

Galiyev'in milliyetçilik yaklaşımını sorgularken Anadolu hareketine nasıl baktığını ele almak açıklayıcı olacaktır. Galiyev, editörlüğünü yaptığı "Milliyetlerin Yaşamı" dergisinde 1920'de "Son Dönemde Türkiye'de Durum" başlıklı çalışmasını yayınlamıştır (MIRSAID, 1998: 277-283). Yazısına, "Türkiye'de ve genelde Doğu'daki durumun Batı Avrupa bankerlerinin ceplerine zarar verdiği"ni saptayarak başlayan Galiyev'e göre, Antant, "Panislamizm" adı altında Türkler tarafından Hıristiyanlara yönelik katliam hazırlandığını öne sürerek, Doğu ülkelerindeki "ulusal akımlar" hakkında aralıksız yaygara kopartmaktadır. Galiyev bu çalışmada, öncelikle Anadolu'daki hareketin nedenlerini saymakta daha sonra, Anadolu hareketinin nasıl başladığına değinerek 14 ülkedeki siyasal partileri teker teker ele almaktadır. Çalışmanın önemi, Anadolu'daki durum ve Mustafa Kemal önderliğindeki hareket üzerine, 1920'deki değerlendirmeleridir. Galiyev, Anadolu'da "sınıfsal farklılaşmanın cılızlığı ve buna uygun olarak Türkiye emekçi kitlesinin siyasal bilincindeki zayıflığın bir yandan komünizm düşüncesinin yayılmasının gecikmesine, "öte yandan Türkiye'nin emperyalist dünya savaşındaki bozgunu ve sonuçta Türkiye'de toplumsal devrim için gerekli nesnel koşulların sağlanmasına" değinmektedir: "Türkiye'de devrimci akımın yönetimi, kendisinde Türkiye'de bugünkü siyasal durumu yansıtarak ulusalcılığı savunan, ulusalcıların partisi 'Kuvayı Milliye'nin eline geçti ve en azından şu ana değin bu durum sürüyor." Kuvayı Milliye'nin Türk komünistleri ve RSFSC ile taktik yakınlaşma arayışına başladığının altını çizmektedir:

13 Antant önce İstanbul'u sonra da Anadolu'yu işgal etti. Kilikya ve İzmir'in işgali sırasında yerli Ermeniler ve Yunanlılar Fransızların da baskısıyla Türklere katliam uyguladılar. 10 bin kadar savunmasız Türk katledildi. İzmir'deki katliam sona ermedi, sürüyor. İşgal ve katliam sürerken Türk halkı işgalci birliklere karşı doğrudan savaşı yürüten isyancı çete birlikleri oluşturular. Bu arada İstanbul Hükümeti işgalcilerle işbirliğine gitti.

14 Bu gelişmeler üzerine Antant karşıtı grup, Mustafa Kemal ve Rauf Bey önderliğinde Anadolu'da bulunan askeri birlikler üzerinde denetimi sağlayarak Anadolu Ulusal Kongresi'ni topladılar. Anadolu'lular Konstantinopl ile üst düzey ilişkiyi kestiler ve kendilerini Konstantinopl yönetimi tabiyeti dışında ilan ettiler. Antantı ve işbirlikçilerini alaşağı etmeyi hedef alan 'Kuvayı-Milliye' (ulusal güç) Partisi kuruldu

"Açıktır ki, Kuvayı-Millîye yöneticileri Türk emekçi kitlelerinin er ya da geç gözünün açılacağını ve onlardan ümitlerini keseceklerini, sırası geldiğinde Antant alaşağı edilmesi nasıl kaçınılmazsa, özünde küçük burjuva olan 'Kuvayı-Millîye' partisi için de kaçınılmaz olduğunu çok iyi anlıyorlar. Antant karşı isyancı akımın başında bulunan ve Sovyet Rusya'dan daha fazla sırtını dayayacak kimsesi olmayan 'Kuvayı Millîye' önderlerinin devrimin ilk günlerinden başlayarak ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını bütün dünyaya yüksek sesle ilan eden ve sloganlarının hiçbir zaman edimlerinden ayrılmadığını pratikte de kanıtlayan Sovyet Rusya ile birleşme arzusu doğaldır. Kafkaslarda ve Kafkas-ardında son dönemlerde 'Kuvayı Millîye'nin Sovyet birliklerinin sızmasını kolaylaştıracak uygun koşullar sağlamaya çalıştığını görüyoruz."

Daha sonra Kafkaslarda işbirliğinin nasıl geliştiğine değinen Galiyev, gözlemlerini şöyle bitirmektedir: "Antant ve satılık hükümetiyle birlikte sultana karşı isyancı akımın başını çeken 'Kuvayı Millîye' partisi yöneticileri Türkiye halkı arasında büyük bir otoriteye sahip. Bir de isyancıların 200.000 süngüden oluşan iyi eğitilmiş ve donatılmış orduya sahip olmalarından dolayı günümüzde tüm Anadolu onların elinde."

Galiyev, başka bir çalışmasında Anadolu hareketinin önemini vurguluyordu: Ruslar nasıl ki, Kuzey Türklerini yenip, Kazan'ı ele geçirerek doğuya ilerledilerse, Batı Avrupalı emperyalistler de doğuya ilerleyebilmek için Güney Türklerinin cesetleri üzerinden geçmek zorundaydılar. Anadolu halkı buna engel oldu: "...Türkiye yaşıyor ve yaşayacaktır. Türkiye, yalnızca kendisi yaşamakla yetinmeyecek ve Avrupa tarafından zorla kopartılmış olan kendi eski parçalanmış ve geri kalan tüm Ortadoğu'ya da hayat verecektir" (GALİYEV,1998d: 54; GALİYEV,1998a: 19).

Galiyev'in Anadolu hareketiyle ilişkisi bu değerlendirmelerle kalmamıştır. Bolşevik yönetimin tüm doğuya, bu arada emperyalistler tarafından işgal edilen bu coğrafyaya da yayılması için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların da en önemli yardımı Mustafa Suphi'dir. Her yerde olduğu gibi Anadolu'da da yerli Bolşevik hareketlerin, kendi dinamikleriyle iktidara yürümesi ilkesini benimsemiştir. Bolşevik akımı Anadolu'da da iktidara getirme girişimi bir yandan Mustafa Suphi'nin öldürülmesi ve ardından Ankara ile Moskova arasında ilişkilerin kurulması, öte yandan Galiyev'in tasfiyesiyle sona erse de Galiyev'in Mustafa Suphi'yle işbirliği sözü edilmeye değer niteliktedir.

15 Bolşevik Hükümet Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesine en hafif deyişle ses çıkartmamıştır ve Ankara Hükümeti ile ilişkilerinde sorun yaratmamıştır. (GÖKAY, 1993:220-235). Yavuz Aslan daha ileri giderek Mustafa Suphi'nin ölümünün Ankara Hükümeti ve Sovyet liderlerinin işine geldiğini öne sürmektedir (ASLAN, 1997: 376). Halit Kakinç ise en rasyonel açıklamanın İttihâçılarım öldürmüş olabileceği iddiası olduğunu savunuyor (KAKINÇ, 1999c: 30-34).

4. GALİYEV VE BOLŞEVİZM

Galiyev'i Galiyev yapan en önemli özelliği onun Bolşevik kimliğidir. Bunu Bolşevik iktidarının Müslüman/Türk coğrafyasında yerleşmesinde gösterdiği gayretten çıkarabiliyoruz. Galiyev'in Marksist ya da sosyalist değil Bolşevik olduğundan söz ederken, bu ayrım özenle yapılmalıdır. Aşağıda, Bolşevik öğretisi çerçevesinde Galiyev'in gündeme getirerek tartıştığı kavramlar ele alındıktan sonra Galiyev'in Bolşevik iktidarla yaptığı işbirliğiyle tasfiyesine yol açan gelişmeler ele alınacaktır.

4.1.Kavramlar

Başlarken, Galiyev'in diyalektik materyalizme bağlılığı vurgulanmalıdır:"... *Bir hususu ilk baştan açıkça söylemeliyiz ki, biz bu meseleye de (tüm diğer meseleler gibi) materyalist dünya görüşü ve materyalist felsefe açısından bakmaktayız. Ayrıca biz, bir devrimci felsefe mektebinin daha radikal olan ve tarihi veya diyalektik materyalizm diye adlandırılan koluna önem veriyoruz*"(GALİYEV, 199& 39). Galiyev Ekim Devrimi'nin ardından açıkça Bolşeviklerin yanında yer almış ve bunun için çaba harcamıştır. Ona göre Ekim Devrimiyle birlikte emperyalizmin çöküşü başlamıştır: "...*tüm halklar ve hükümetler için ise karar anı gelmiştir. İsteseniz de istemeseniz de bu savaşın içinde yer alacaksınız, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde 'kıızıl' ya da 'beyaz' olacaksınız*" (MIRSAİD, 1998:198;BENNINGSEN/wtMBUSH, 1995:156). "Kızıl" kimliğini açıkça ifade eden Galiyev, böyle olmakla birlikte söz konusu Doğu'da devrim olduğunda Bolşeviklerden ayrılıyordu. Doğu toplumlarında Batı'dakine benzer bir proleter sınıftan söz etmek mümkün değildi. Müslümanlar arasında sınıf farklılıkları olmadığı gibi, sömürgeciler toplumlar arasındaki katmanlar arasında fark gözetmeksizin sömürmekteydi.Bu nedenle tüm sömürge halklar proleterdiler.

16 Galiyev'in bu konudaki görüşlerini, Mustafa Suphi'nin öldürülmesi üzerine kaleme aldığı makalesinden öğreniyoruz (MIRSAİD, 1998: 335-339; BENNINGSEN/QUELQUEJA Y, 1995:9-15). Galiyev'in Türkiye tarihi açısından başka bir önemi de onun Mustafa Suphi'yle kurduğu yoldaşlıktır. Kakinç'in değerlendirmesine göre, Galiyev yanlısı Mustafa Suphi(Bakü'deki) Türkiye Komünist Fırkası içerisindeki itihatchıların tasfiye etmiş ve Partiyegaliyev doğrultusunda yön vermiştir: "Söz konusu dönemde 0920-1922, E.T.), SultanGaliyev Sovyetler Birliği'nin tüm Türk asıllı bölgelerinde etkilidir. itihatchıların bertaraf edilerek itihatchı olmayan Türkiye kökenli komünistlerin devreye girmesi konusunda,Neriman Nerimanov ve Azerbaycan Komünist Partisi, Mustafa Suphi'ye büyük bir destek sağlamıştır." (Tarihleri ekledim, çünkü bu sırada SSCByok. E.T.) (KAKINÇ, 1999c: 30).

17 Zeki Velidi Togan şöyle anıyor Galiyev'i: "Sultangaliyev'in bizden diğer bir farkı:Komünizmi bizim gibi zaruret icabı değil, bizzat buna inanarak intisap etmiş ve samimi olarak din aleyhtarı kesilmiş olması idi" (TOGAN, 1969:289).

Batı toplumlarında bujuvazi/proletarya arasındaki eşitsiz ilişki biçiminde ortaya çıkan kapitalist ekonominin çıkmazı asıl olarak zengin/fakir, zalim/mazlum çelişkisiydi: "...Dünya ticaret yolları, pazarlar ve hammadde kaynakları, küçük istisnalar dışında, Batı halklarının eline geçmiştir ...Batı halkları, kendi ulusal kölelik sistemlerini ki feodalizm dönemindeki toprak köleliği sistemi, aslında köle ekonomisi olduğu gibi; kapitalizm döneminde de sınıf baskısı bir tür kölelikten, insanın insan tarafından istismarından başka birşey değildir- siyah ve sarı kıtalardaki sömürgelerine de taşımış ve bu kölelik sistemine uluslararası bir nitelik kazandırmışlardır."(CALİYEV, 1998c: 41).

Uluslararası topluluğun metropoller ve sömürge/yarı-sömürgeler olarak ikiye ayrıldığını saptayan Caliyev, bu iki grup arasındaki ilişkinin "tam bir kölelik ilişkisi" olduğunu öne sürmektedir (CALİYEV, 1998a: 12). Üretim, tüketim, dolaşım Batı'nın tekelindedir. Doğu'nun sömürsü üzerine kurulan Batı uygarlığı bir yandan da Doğu'nun kendi kültürünü geliştirmesini engellemiştir:

"Bugünün 'özgürlük sever' Amerikasının, 'ilerleme ve teknoloji' şeklindeki 'kozmpolit kültürü' ile birlikte oluşabilmesi için on milyonlarca Amerika ve Afrika yerlisinin telef olması ve İnkaların zengin kültürünün yeryüzünden

tamamen silinmesi gerekmiştir. Chicago, New York ve diğer kentlerin mağrur gökdelenleri, insanlık düşmanı plantasyon sahiplerinin işkence ettiği 'Kızılderililer'in ve Zencilerin kemikleri ve İnkaların yakıp yıkılan kentlerinin tüten harabeleri üzerinde inşa edilmiştir. Kristof Kolomb! Avrupa emperyalistlerinin kalplerine ne kadar da yakındır adı. Avrupalı talancılara Amerika'nın yolunu 'açan' odur; İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya, hepsi de eşit olarak 'yerli' Amerika'nın bu talanına, yıkımına ve silinip süpürülmesine katılmışlar ve onun zamanına kapitalist kentlerini ve burjuva kültürlerini dikmişlerdir. Timurlenk'in, Cengiz Han'ın ve diğer Moğol şehzadelerinin Avrupa'ya akınları, tüm yıkıcı gücünün zalimliğine rağmen, Avrupalıların keşfettikleri bu Amerika'da yaptıklarının yanında sönük kalır.:' (BENNINCSEN/wIMBUSH,1995: 161). .

"...Batı Avrupa'nın Doğu sömürgelerinin istismar edilen zenginliklerini rakamla ifade edebilseydik, Batı Avrupa'nın tüm maddi zenginliklerinin % 95'inin, kültürünün ve işçi sınıfı bilincinin temelini oluşturduğunu göreceğiz, bunun da kökünde Doğu'nun kanı ve teri vardır. Doğu'ya bu açıdan yaklaşırsak şunu farkedeceğiz: Doğu öyle bir devrim kazanıdır ki, bu kazan tüm Batı Avrupa'yı devrim içinde boğabilir ..."

Galiyev, Batı proletaryası ile Doğu proletaryası arasındaki farka işaret ederek, Avrupa toplumunda burjuvazi yerine geçecek proletarya diktatoryasının "insanlığın ezilen kısımlarının toplumsal yaşamında hiçbir değişiklik getirmeyeceğini" ileri sürmüştür. 19 Batıda iktidarı ele geçiren proletaryanın hangi nedenle sömürüye son vereceği sorusuna yanıt bulamamıştır. Milliyetçiliğin sömürgeci milletlerde "üstün millet", sömürülen milletlerde "eşitlik" iddialarıyla ortaya çıktığından hareketle, "proleter milletlerin" sömürü ilişkisine son vererek eşitliği sağlayabilmesi için Bolşevizme yönelmiştir. Başka bir deyişle, Lenin Bolşevik Devrim için nasıl Marksizmi yorumladıysa, Galiyev de ulusal bağımsızlık için Bolşevizmi yorumlamaya çabalamıştır.

Bu saptamaları yaptıktan sonra kendi önerisini sunmuştur: Dünya devrimine yol açacak tek yol olan "Sömürgeler Devrimi". Batı'da beklenen sosyalist devrimin gerçekleşmemesi açıkça göstermiştir ki, Doğu'yu dışlayan hiçbir tasarım dünya devrimi yolunda başarıya ulaşamayacaktır: "...İnsanlığın yeniden yapılandırılmasının maddi zemini, yalnızca sömürge ve yarı sömürgelerin metropoller üzerindeki diktatoryası aracılığıyla oluşturulabilir. Zira yalnızca bu yol, yer kürenin Batı emperyalizmi tarafından zincirlere vurulmuş olan üretici güçlerinin kurtuluşu ve atılım yapması için gerçek bir teminat sağlayabilir."(GALİYEV, 1998a: 10; GALİYEV, 1998: 40). Başka bir deyişle Sömürge Devrimi Batı'da sosyalist devrimin başlaması ve bunu bir dünya devrimine dönüştürmesi için ilk ve zorunlu adım olacaktır: "Dünya devriminin bir tek yolu vardır. Biz Doğulu devrimciler, bu yolu gösteriyoruz. Daha net bir şekilde ifade edecek olursak, her şeyden önce Doğu ülkelerini kudretli Avrupa sermayesinden kurtarmak ve bu sermayeyi hammaddeden mahrum bırakmak gerekir. Sovyet hakimiyetinin Avrupa'ya uzanan doğrudan yolu, Doğu dünyasından geçmektedir: (GALİYEV,1998b:221-222).

4.2 İşbirliği

Galiyev 23 Mayıs 1923'te kaleme aldığı "Ben Kimim ?" başlıklı çalışmasına şöyle başlıyor (MİRSAİD, 1998:446): "Rusya Komünist (bolşevik) Partisi üyesi... Milliyetler Halk Komitesi üyesi... RKP MK Tatar-Başkırt Komünist Örgütü Merkez Komite üyesi... Toprak İşleri Federal Komite Başkanı... VTsIK (Tüm Rusya Merkez Yürütme Kurulu, E.T.) Tarım İşleri ve Tarım Ürünleri Komitesi üyesi..." Yalnızca

buradan da anlıyoruz ki, Galiyev devrimden sonra Bolşevik iktidarı içerisinde önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle Tataristan'da S.Maksudi önderliğindeki burjuva milliyetçi hareketin tasfiye edilerek Bolşeviklerin iktidara gelmesindeki rolü tartışılmazdır (ENGİN: 117-118).

18 Galiyev'in Kasım 1919'da Doğu Halkları Teşkilatı 2, Rusya Kurultayı'nda yaptığı konuşmadan aktaran Attila İlhan: (ILI-IAN, 1999ge).

19 "Aralarında en gelişmiş olan İngiliz proletaryası durumunu ele alalım, Eğer İngiltere'de bir devrim başarıya ulaşsa bile, proletarya sömürgeleri tahakküme ve var olan burjuva hükümetinin politikasını izlemeye devam edecektir; çünkü bu sömürgelerin sömürülmesinde çıkarı vardır. Doğulu mazlumun ezilmesini önlemek için, Müslüman kitleleri, bizim ve muhtar olacak bir komünist hareket içinde birleştirmeliyiz"(BENNINGSEN/WIMBUSH, 1995: 64),

20 Galiyev ve çevresindekilere bakıldığında Sayılğan'ın, "...ileride Türkler Bolşeviklerin kendilerine asgari otonomi, azami bağımsızlık vereceklerine inanarak ihtilale teşkilatlı olarak katılmışlardı" (SAYILGAN, 1966: 43). 21 değerlendirmesi açıklayıcı görünüyor. Dönemin kargaşa ortamı içerisinde, Beyaz Ordu, Çarlık Rusyası, İşgal ordularının yönetimi gibi alternatifler gözönünde tutulduğunda, Bolşevizme olan eğilim daha anlaşılır olacaktır. Öyleki, Eylül 1920'de toplanan Bakü Kongresi'nde Enver Paşa, "Yoldaşlar, temin ederim ki, bugünkü Rusya o zaman var olsaydı ve şimdiki hedefleriyle savaşa katılmış bulunsaydı, biz bugün yaptığımız gibi tüm gücümüzle onun yanında yer alırdık" (ATAÖV, 1974:49) diyebiliyordu.

Ötesinde, Galiyev'in Bolşevizme yaklaşımıyla Lenin'in sömürgeler sorununa yaklaşımı arasında koşutluk vardır. Haziran 1920'de toplanan III. Enternasyonal'in II. Kongresi'nde hazırlanan. "Uluslar ve Sömürgeler Komisyonu'nun Raporu"nu sunuş konuşmasına (26 Temmuz 1920) Lenin, "Birincisi, bizim tezlerimizin temel fikri nedir? Ezilen halklarla ezen halklar arasında ayrımın yapılması" sözleriyle başlamıştır (LENIN, 1998b: 208). Bu saptama Galiyev'in zalim/mazlum saptamasıdır. Başka bir deyişle Galiyev Lenin'in bu saptamasına katılmaktadır. Sonra, Galiyev'in "Avrupa'daki olası proleter devrimin Doğu halklarına yarar sağlamayacağı" yönündeki görüşünde özgün olduğu söylenemez. Aynı toplantıda Britanya Sosyalist Partisi adına konuşan temsilci, "basit bir İngiliz işçisinin, köle haline getirilmiş halklara, İngiliz boyunduruğuna karşı ayaklanmalarında yardımcı olmayı, ihanet saydığımı" dile getirmiş ve Lenin de işçi aristokrasisinin sosyalizmin önündeki en büyük tehlike olduğunu öne sürerek bu saptamaya katılmıştır (LENIN, 1998b: 213). Yani, bu noktada da en azından saptama düzeyinde bir oydaşma söz konusudur.

20 Galiyev yalnızca Tataristan'da değil, Müslüman-Türk nüfusun yaşadığı diğer bölgelerde de Bolşeviklerin iktidarı için çaba göstermiştir. Örneğin, Zeki Yelidov önderliğindeki Başkırtların Kızıl Ordu yanına geçmesinde doğrudan etkili olmuştur (TOGAN, 1969:248).

21 Bolşeviklerin milliyetlere kendi kaderlerini tayin hakkı vaatmeleri ve başlangıçta bu yöndeki içtenlikli uygulamaları yalnızca Yelidov'u ya da Galiyev'i değil Mustafa Kemal de etkiliyordu. Bunu, Dağıstan'ın bağımsızlığının tanınması nedeniyle 5 Ocak 1921'de Lenin'e çektiği telgrafta ve Lenin'in 7 Ocak da verdiği yanıtta açıkça görebiliyoruz (ILERI, 1994:198-199).

22 Rem Kazaneyan'ın Bolşeviklerle Jöntürkler arasındaki ilişkilere ait belgeleri derlediği çalışması Türkçe'ye çevrilmiştir. (KAZANCYAN, 2000). Belgeler daha önce de HalitKakınç'ın yorumuyla yayınlanmıştı (KAKINÇ, 1999c: 30-34).

23 "Kazan sosyalist komitesi ve Kırım'dan Türkistan'a kadar olan topraklardaki benzer devrimci gruplar Bolşevikler tarafından ... Bolşevik etkisinin yayılması için yararlı örgütler olarak görülüyorlardı. Onlar bu grupların, cari birliktelikleri ve ideolojik kusurlarına bakılmaksızın, yol arkadaşlarını geçici müttefiklerini 'bolşevikleştireceklerine', gerçek Marksizm okulları olduklarına inanıyorlardı." (BENNINGSEN/WIMBUSH, 1995: 38). 24 quid pro quo: Karşılık, bedel, ikame, bir şey karşılığında alınan ya da verilen şey (RORLICH, 2000: 274-275).

Moskova yönetimi açısından bakıldığında da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bolşevikler bir yandan Batı'dan gelecek proleter devrimi dört gözle beklerken, diğer yandan devrimin Doğu'ya yayılması için her türlü girişimi denemişlerdir. Bolşeviklerle İttihatçılar arasındaki işbirliği girişimi bunun en güzel örneklerindedir. 22 Bolşeviklerin Doğu'nun yerli komünistleriyle işbirliğide bu çerçevede değerlendirilmelidir. Galiyev ya da benzeri akımlara Bolşevik iktidarı başlangıçta göz yummuştur. Çünkü, "Bolşevik iktidarın tamamen sağlamlaşmasından önce azınlıkları yabancılaştırmaktan kaçınma arzusu; bu değişikliğe uğramış Marksizmin ve milli komünistlerin dinamizminin gücünün azımsanması; Rus merkez ile sınırlar arasındaki gerçek ilişkilerin belirsizliği; ve Stalin'in fiilen yapacağı gibi, sözcülerini denetleyerek veya saf dışı ederek, merkez kaç milliyetçiliği denetim altına almaya yetecek kadar güçlü kişinin yokluğu koşulları belirlemiştir. (BENNINGSEN/WIMBUSH, 1995:56)23 Ayşe Rorlich, Kazan Tatarlarıyla Moskova yönetimi arasındaki işbirliğinde quid pro quo nitelikten söz ediyor. 24 Yani Müslümanlar komünizm, İslam ve milliyetçiliğin ortak yaşamına inanarak Bolşevizme geçici olarak bakarlar, Moskova yönetimi İslami ve Milliyetçi unsurlara sosyalizm yolundaki geçit durakları olarak bakıp, sonunda merkezi yönetimin kurulacağına inanıyordu.

4.4 Tasfiye

Öncelikle, tasfiyenin hangi süreç içerisinde gerçekleştiğine bakmak gerekir. Bolşevikler dini/milli' akımlara karşı önlemleri daha 1919'da almaya başlamışlardır. Mart 1919'daki 8. Parti Kongresinde Müslüman Teşkilatı Merkez Bürosu'nun adı, Doğu Milletleri Komünist Teşkilatı Merkez Bürosu olarak değiştirilmiştir (YAMAUCHİ, 1998: 59). 1920 yazında Türkistan Komünist Partisi ve Müslüman Örgütler Bürosu Rus Komünist Partisi'ne bağlanmıştır. Bunu Bakü Kongresi'nde "Müslüman" sıfatının kaldırılıp, yerine "Doğu halkları"teriminin kullanılması izlemiştir (ROY,2000: 81). Müslüman/milliyetçi akımlara karşı alınan bu önlemler Bolşevik kimliği ağır basan Galiyev'in çizgisini etkilememiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Stalin 1921'de RKP'nin X. Kongresi'ne sunduğu raporda yoldaşlarını "... Doğuda kendini panislamizm, turancılık gibi akımlarla deyimleyen... yerli milliyetçilik sapması Ona karşı uyarılmıştır (STALİN, 1990: 120). 17-25 Nisan 1923'te toplanan XII. Parti Kongresi'nde Stalin'in Galiyev karşıtlığı açıkça su yüzüne çıkmıştı. Stalin, Kongre'ye sunduğu raporda "ulusal sorunun yeni bir konuş biçiminden söz edilebileceğine" işaret etmiştir (STALİN, 1990: 170): "Ulusal sorunu bir kez daha koyacağız, çünkü ulusal ve uluslararası koşullar değişiyor" (STALİN, 1990:190). Tartışmayı kapama konuşmasında Stalin, Büyük-Rus şovenizmiyle savaş kadar, yerli şovenizmlere de savaşmanın gerekliliğinin altını çizmiştir (STALİN,1990: 194-197). Bolşevikler ve özellikle de Stalin, milliyetlere özgürlük ilkesini ancak proletaryanın yararına olduğu zaman kabul etmişlerdir. Ardından, Galiyev 4 Mayıs 1923'te tutuklanarak 10 Mayıs'ta Parti'den ihraç edilmiş, Galiyevcilğin yargılandığı RKP(b) Merkez Komitesi'nin genişletilmiş

4.toplantısında (9-12 Haziran 1923) Galiyev'in milliyetçiliği ağır şekilde eleştirilmiştir. 25 Galiyev açıkça "karşı-devrimci" ilan edilerek, "Galiyevdlik" SSCB tarihinin bundan sonraki sayfalarında milliyetçi/dinci sapma anlamına gelmiştir.

Stalin 10 Haziranda toplantıda yaptığı "Sultan Galiyev Sorunu" başlıklı konuşmasında Galiyev'i Basmacılarla işbirliği yapmakla suçlamış ve ilişkilerini açıkça koparmıştır. Galiyev'in yazmış olduğunu ileri sürdüğü iki ihanet mektubu bardağı taşıran son damla olmuştur (STALİN, 1990: 198-207):27 "Ama her şeyin bir sınırı vardır ve Sultan Galiyev komünist saflardan, basmacıların saflarına geçtiği anda, bu sınırı aşmış oldu. Türk elçisini, Partimizin Merkez Komitesinden makbul sayması bunu gösterir. Eğer Sultan Galiyev, pantürkizm ve panislamizmin ideolojik alanında kalsaydı, bu, o kadar büyük kötülük sayılmazdı; ..." Galiyev 1923 ilkbaharında Ufa'daki Başkırt komünistlere yazdığı gizli mektupta şöyle diyordu: "Merkez hükümetini iyice bildiğim için sizi katiyetle temin ederim ki, bu hükümetin Rus olmayan milliyetlere karşın gütüğü siyaset, Velikorusların eski emperyalist siyasetinden katiiyen farklı değildir, 1917'de verilen vaatler gerçekleştirilmemiştir. Buna göre de biz, yakın gelecekteki kongrelerde, müşterek bir cephe kurmak ve kendi menfaatlerimizi savunmak için Kazak Türkleri ve Türkistanlılarla birleşmeliyiz." (ENGIN: 118).

25 Tartışmalar sırasında Şamigulov Caliyev için şöyle sözler sarf ediyordu: "Kamburu kabur düzeltir" diyen Rus atasözünü unutmayalım, Milliyetçiden komünist olmaz," (KAKINÇ, 1998b: 2), Caliyev'e itibarı 1990'da iade edildi (İLHAN, 2000h),

26 Tataristan Komünist Partisi Bölge Komitesi Bürosu Ekim 1929'da Sultangaliyevizm hakkında bir karar almıştır. 1928'de Galiyev'in tutuklanmasının ardından alınan bu kararda Sultangaliyevizm burjuva milliyetçisi olmakla, karşı-devrimcilerle işbirliği yapmakla, Parti içinde Parti karşıtı çalışmalar yürüterek fraksiyonculuk yapmakla suçlanmıştır (STMA: 167-1(8),

27 Toplantıda Galiyev'i savunan ilocanov ve İbrahimov da, "bugünkü Türkistan'la, çarlık zamanının Türkistan'ı arasında bir fark olmadığını, ancak tabclanın değiştiğini, Türkistan'ın çarlık zamanındaki durumda kaldığını" dile getirmişler ve bu, Stalin'iziyadesiyle kızdırmıştır (STALIN, 1990: 2(3).

İkinci olarak, bu tasfiyenin nedenleri üzerinde durulmalıdır. Sovyet hükümetinin Galiyev'in komünizmi yerel koşullara uyumlama girişimine neden izin vermediğini sorgulayan Bennigsen şu sonuçlara ulaşıyor (BENNIGSEN, 1958: 409): Her şeyden önce ideolojik neden: Bolşevikler Batı eğitimi almışlardı ve proletarya yı desteklemeyen hiçbir devrimci hareketten çıkar beklemiyorlardı. Sonra ekonomik: Kızıl Ordunun çevreyi yeniden fethetmesi gerekiyordu. Müslümanlar için devrim Rusların yaptığı bir şeydi ve Rusların varlığını hatırlatıyordu. Ve siyasal: Devrim tüm doğuya yayılıysaydı Ruslar denetimi kaybedebilirlerdi. Bütün bunların yanında bir de Stalin'in uzlaşmazlığı vardı ki bu Lenin dışında tüm liderlerle söz konusuydu. Ayrıca, Galiyev'in tasfiyesine SSCB'nin kuruluşunun (30 Aralık 1922) ardından başlanması rastlantı değildir. SSCB'nin kurulmasıyla en azından Moskova açısından devletin örgütlenme modeli artık tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Turan Devleti'ni savunan Galiyev ise doğrudan muhalif konuma düşmüştür. Yine, tasfiyeyle "tek ülkede sosyalizmin inşasına geçilmesi (başka bir deyişle Doğu'da devrimin terk edilmesi) arasında da bağlar vardır. Son olarak, 6 Mart 1923'te Lenin'in üçüncü kez kriz geçirerek siyasetten ayrılmasının da tasfiye sürecinde etkisinden söz edilebilir.

Tasfiyeye bir de Galiyev açısından bakmak yararlı olacaktır. Pek çok konuda Batılı ve bu arada Bolşevik komünistlerden ayrılan Galiyev'in bu ayrılığı için temelinde

yatıyordu: "... bizim diyalektik, daha doğrusu enerjetik materyalizm mektebine mensubiyetimiz; bu mektebin Batı Avrupalı temsilcilerini (Marksist veya komünist denilenleri) körü körüne taklit etmemiz ve onların bu mektebin ürünü bildikleri veya öyle takdim ettikleri her şeyi körü körüne kopya etmemiz anlamına gelmez" (CALİYEV, 1998c: 40). Caliyev "Doğu'nun içinden Doğu" tanımını yaparak, Doğuda devrime giden yolu bulmaya çabalamış, bunun için öneriler sunmuştur (KAYMAK, 1993: 137-139).Devrimin önderlerinden ayrıldığı noktalardan biri de bu olmuştur. Çünkü Lenin Batı'dan gelecek proleter devrim muştusuna bel bağlarken, iktidarı ele geçiren Stalin artık hiçbir yerden hiçbir beklentisi olmaksızın yeni bir devlet kurmuştur.

Zekeriya Sertel'in deyimiyle, "devrimci devrimi yapınca kadar devrimcidir. Ama bir kez devrim oldu mu, artık elde ettiği başarıyı bozmamak tarafından Doğu'da denendiği kabul edilecek olunursa, bu deneyimler üzerine yapılacak tartışmalar "dünya çapında bir deney" in başlangıç noktası olabilir. Bu nedenle Sultan Galiyev tartışmaları hem Türkiye düzleminde hem de uluslararası düzlemde çok önemlidir.

28 1921 yazından başlayarak sağlık sorunları nedeniyle "özerkleştirme" sorununda "ihmalkir" davrandığını itiraf eden Lenin, özellikle Gürcistan'da şiddete başvuran yönetimi eleştirmiş ve son dönemde milliyetçi sorununa yaklaşımda Stalin'le yollarını ayırmıştır. "Stalin'in aceleciliği ve katıksız yönetim scvdasından söz eden, onu "Büyük-Rus zorbası" olarak tanımlayan ve " bütün bu halis Büyük-Rus milliyetçi seferberliğin siyasal sorumluluğu, elbette, Stalin'in ve Derjinski'nin sırtına yüklenmelidir" sözleriyle Stalin'i açıkça suçlayan (LENIN, 1998b: 214-219) Lenin'in iktidardan 7. aşaması hiç kuşkusuz diğer önderler gibi Galiyev'in tasfiyesinde de önemli bir etken olmuştur.

SONUÇ

Mirsaid Sultangaliyev, yaşadığı bölgenin belki en kaotik ve siyasi belirsizlik içinde kaldığı bir dönemde yaşamıştır. Düşüncelerini özgürce ifade etme seçeneği hep kısıtlı kalmıştır. Bugün bize yabancı gelen fikirleri, hatta tutarsızlıkları olabilir; ama bunlar onun niyetine veya milletine olan gönülden bağlılığına hanel getirmez. Bu mücadele dahilinde yaptığı hatalar ona hain damgasını layık görmek için yeterli sebep olamaz. Devrimin en önemli ikinci adamı Troçki'nin bile korkusundan fare gibi kaçıp saklandığı Stalin canisine karşı milleti uğruna verdiği cesurca müdahale bile onun saygı görmesi için yeterli bir sebeptir.

Bugün kendisini karalamak için işkence altında verdiği ifadeleri kullananlara en güzel cevap büyük Türk aydınlarından biri olan Ayaz Ishaki'den gelmiştir: "*Bizde gerçek anlamda bağımsızlık hareketi vatanımızda Sultan Galiyev ve dış ülkelerde bizim tarafımızdan yirminci yıllarda başlatıldı.*"

BİBLİYOGRAFYA

Sultan-Galiev, İzbrannıy Trudi, Kazan 1998; Aclan Sayılğan, SSCB ve Sultan Galiev, Ankara 1965; A. Bennigsen – S. E. Wimbush, Muslim National Communism in the Soviet Union; A Revolutionary Strategy for the Colonial World, Chicago 1979; A. Rorlich, The Volga Tatars: A Profile in National Resilience, Stanford 1986; a.mlf., “Mirsaid Sultan Galiev ve Millî Komünizm” (trc. Bülent Keneş), Türkler (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XVIII, 837-842; Renad Muhammedi, Sırat Köprüsü: Sultan Galiev (trc. Mustafa Öner), İstanbul 1993; Erol Kaymak, Sultan Galiev ve Sömürgeler Enternasyonalı, İstanbul 1993; A. Bennigsen – C. L. Quelquejay, Sultan Galiev ve Üçüncü Dünya Devriminin Babası (trc. T. Ahmet Şensılay – Erden Akbulut), İstanbul 1995; M. Yamauchi, Sultan Galiev: İslam Dünyası ve Rusya (trc. H. Matsutani), İstanbul 1998; Mehmet Bedri Gültekin, Sultan Galiev Eleştirisi, İstanbul 1999; Oğuz Şaban Duman, Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiev, İstanbul 1999; a.mlf., “Sultan Galiev’de Medeniyet Tartışmaları, Milliyetçilik, Sosyalizm ve Din”, İslâmiyât, V/2, Ankara 2002, s. 101-116; Rafael Muhammetdinov, “Bolşevizm, Milli Komünizm ve M. Sultan Galiev Fenomeni”, Türkler (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XVIII, 843-847; Halit Kakınç, Sultan Galiev ve Milli Komünizm, İstanbul 2003; a.mlf., Destansı Kuramcı Sultangaliyev, İstanbul 2004; Necdet Ekinci, “Türkçü-Turancı Bir Komünist; Sultan Galiev”, Yeni Türkiye, sy. 46, İstanbul 2002, s. 423-435.

Yukarıdaki pasaj <https://islamansiklopedisi.org.tr/mir-said-sultan-galiyev> sayfasından alınmıştır.